

Gabriela Damian-Timoșenco
(Republica Moldova)

EVOLUȚIA RELAȚIEI OM-NATURĂ: ASPECTE TEORETICE

Rezumat. Relația om-natură s-a construit de-a lungul secolelor și în tot acest timp a fost acumulată o informație bogată despre mediul înconjurător. Această informație a dat naștere teoriilor și conceptelor filosofico-religioase, ce l-au ghidat pe om pe parcursul evoluției. Istoria a cunoscut diverse modele de interacțiune a omului cu natura, variind de la omul ca parte integrantă a naturii, apoi la supremația omului asupra mediului și până în timpurile actuale când omul tinde să consolideze relația cu natura pe bază de încredere, responsabilitate și norme etice.

Cuvinte-cheie: relația om-natură, conștiință ecologică, cultură ecologică, dezvoltare durabilă, calamități climatice.

Introducere

Relația dintre ființa umană și natură este una fundamentală, determinantă, deoarece se axează pe interdependență și influență reciprocă. De-a lungul timpului, s-au coagulat două curente extreme de gândire: unul a promovat o atitudine integratoare, simbiotică, participativă, utilitaristă cu privire la relația om-natură (**viziunea cosmogonică și biocentrică**), iar altul a fost definit de o atitudine agresivă și posesivă față de mediul înconjurător (**viziunea antropocentristă**) [6]. **Concepția biocentrică** situează în centrul său toate formele de viață, toate speciile de plante și animale existente pe planetă, deoarece acestea nu se pot apăra singure, așa cum face specia umană, considerând omul ca factor al mediului natural, ce trebuie să se supună legilor naturii și nu are voie să o transforme, ci doar să coabiteze cu ea. **Concepția antropocentrică** plasează omul în centrul naturii, totul fiind dependent de nevoile în continuă creștere și tot mai diferite ale ființei umane. Cu alte cuvinte, omul este stăpânul naturii, și pentru binele său, omul poate utiliza orice și oricât din natură.

Între cele două curente, cum era și firesc, a luat naștere **curentul umanist** ce îmbină armonios cele două forme extreme ale relației om-natură, în așa fel încât să creeze fundamentul filosofiei unui nou echilibru ecologic. Dezvoltarea societății într-o diversitate de condiții geografice a condus la apariția unui mare număr de concepții cu privire la relația om-natură, multe dintre ele modificându-se pe parcursul istoriei civilizației umane [10].

Încă din antichitate, ideea fundamentală a lui Hipocrat, precum că mediul influențează ființa umană, a constituit un reper filosofic universal și rămâne a fi relevantă și astăzi, reprezentând o direcție esențială în multiplele cercetări realizate la acest subiect până în prezent. Heraclit era convins că este imposibil să

pătrunzi în secretul naturii fără să fi studiat secretul omului, deci gândirea noastră trebuie să devină un fenomen de căutare a sinelui [11, p. 67]. Socrate, citat de Cassirer, considera că omul poate fi descris doar în termenii conștiinței sale, că în natură contează atitudinea interioară a sufletului. Cel ce trăiește în armonie cu sinele său – trăiește în armonie și cu natura [2, p. 67]. Însuși Cassirer menționează că înțelegem natura doar dacă privirea noastră este orientată spre universul nostru intim, cunoașterea căruia este completată apoi de cunoașterea universului exterior [Ibidem, p. 20].

Conceptualizarea demersului științific

În spațiul național, în ultimele decenii, raportul om-natură este explorat mai mult prin prisma influenței negative a civilizației și progresului tehnologic asupra mediului, promovând concepte moderne de protecție a mediului, educație ecologică, competență ecologică și conștiință ecologică, de cercetători precum L. Sadovei, L. Ursu, E. Fonari, L. Saranciuc-Gordea, Vl. Pâslaru, Sn. Cojocar.

Educația ecologică este percepută ca una dintre cele mai importante reacții de răspuns pe care le poate da omenirea la problemele de mediu. Fiind cauzată de activitatea economică a omului, protecția mediului rămâne a fi mai mult o problemă economică (activitatea economică, în ultimă analiză, este o intervenție a omului în natură) decât una a educației, și doar abordarea ei din perspectiva omului, a conștiinței sale ecologice îi atribuie valoare de obiect al educației, dar deja al unui obiect spiritualizat. Astfel, educația ecologică, ca fenomen al cunoașterii, avansează de la protecția mediului – la centrarea pe ființa umană, dintr-o problemă economică devenind problemă a științelor umaniste, în primul rând, a educației, susține L. Sadovei [12].

Principiul strategic al educației ecologice moderne este exprimat prin formula lui A. Ursul: să gândim global și să acționăm local [15, p. 25-27], *obiectivul strategic* – formarea unei noi civilizații socioumane, bazate pe principii ecologice, susține D. Drăgănescu [5, p. 20], trebuie să fie urmărite metodologic pe vectorul aprofundării conștiinței de sine, căci adâncind cunoașterea de sine omul ajunge să-și cunoască propria sa substanță universală – natura, afirmă V. Stancovici [14, p. 23].

Conștiința ecologică este finalitatea principală a educației ecologice, ea sintetizând competențe, trăsături caracteriale, aptitudini, talente și comportamente eco-estetice, constată Vl. Pâslaru și Sn. Cojocar [11, p. 69]. Conștiința ecologică poate fi definită ca o formă a conștiinței sociale, care constă în reflectarea relației dintre societate și natură, a acțiunilor omului asupra naturii și consecințele acestor acțiuni, precum și în fundamentarea căilor și mijloacelor de protecție a naturii, a mediului. Conștiința ecologică cuprinde două componente distincte, și anume: una cu caracter practic și cealaltă cu caracter științifico-teoretic. Conștiința ecologică cu caracter practic se formează spontan, ca rezultat al activității practice a oamenilor. Ea reprezintă forma primară de percepere de către om a locului și rolului său în raport cu mediul înconjurător. În condițiile societății contemporane, când asistăm la dizarmonia dintre societate și natură, se impune cu impetuoșitate formarea unei conștiințe ecologice, consideră L. Saranciuc-Gordea [13], a unei atitudini înțelepte și raționale față de condițiile naturale ale vieții și față de activitatea de producție a oamenilor. La nivel de structură, constată C. Bucovală, conștiința ecologică integrează *aspectul teoretic și praxiologic*, deci și formarea ei va antrena optimizarea ambelor aspecte [4, p. 3].

C. Cucoș afirmă despre formarea la tânăra generație a *spiritului ecologic* (conștiința se identifică cu spiritul) – prin formarea unor caracteristici ecocentrice ale conștiinței ecologice, prin constituirea unor raporturi armonioase cu natura, căci omul a avut și are rolul determinant în natură; prin adoptarea atitudinii active față de natură, el și-a format atitudine și față de propria persoană, precum și simțul răspunderii față de generațiile viitoare [1, p. 14].

În România și Republica Moldova tot mai des se promovează conceptul de cultură ecologică, prin care înțelegem gradul conceperii conștiinței de către om a conviețuirii cu natura. Cultura ecologică presupune spiritualitate și activitate creatoare, responsabilă atât față de destinele societății cât și ale naturii, ale mediului ambiant. Între conștiința ecologică și cultura ecologică există o relație intimă, indisolubilă, de interdependență. Cultura ecologică reprezintă fundamentul conștiinței ecologice a individului. Formarea culturii ecologice se bazează, în viziunea cercetătoarei E. Fonari, pe următoarele elemente:

1. cunoașterea legilor naturii și societății, pe acțiunea științifico-fundamentată a omului asupra mediului înconjurător;
2. respectarea Constituției, a dreptului fiecărui om la mediul înconjurător nepriemnic din punct de vedere ecologic pentru viață și sănătate;
3. protecția mediului înconjurător, conservarea și ocrotirea monumentelor istorice; aceasta este, în concepția autoarei, o obligație sacră și fundamentală a fiecărui cetățean;
4. asigurarea materială a ocrotirii naturii, pe baza unui program național judicios;
5. desfășurarea unei informări sistematice și operative a populației, privind starea mediului, prognozarea eventualelor crize, accidente și catastrofe ecologice (autoarea pune accent pe necesitatea activităților preventive și protecționiste, care trebuie să prevaleze, în raport cu strategiile curative ale mediului);
6. realizarea obiectivelor educaționale: implantarea responsabilității și respectului față de mediul ambiant, formarea conștiinței ecologice la tânăra generație;
7. crearea unui sistem de educație ecologică a populației, conștientizarea problemelor majore ecologice și antrenarea demosului, în acțiuni concrete de ocrotire a naturii [7].

Sintetizând ideile enunțate mai sus, subliniem faptul că nu vom dobândi transformări substanțiale, cantitative, în domeniul protecției mediului atât pe plan național, cât și internațional până când societatea nu va investi mult mai mult decât până acum, atât material, financiar, cât și moral în educația permanentă a membrilor societății, punând un accent major, în cadrul acesteia, pe educația ecologică. Astfel, constatăm că societatea, pentru a evita calamitățile, dezastrele ecologice, este obligată să-și modifice spiritul, intelectul, conștiința. Altfel spus, ea are nevoie de o purificare spirituală, de o nouă conștiință non-egocentristă, individualistă.

Realizând o retrospectivă istorică, remarcăm că în sec. XIX și XX conceptul central al școlii filosofico-religioase ortodoxe constata uniunea omului cu natura într-un tot întreg armonios, omul fiind perceput drept parte componentă și indispensabilă a mediului. Aceștia nu trebuie analizați în contradicție, dimpotrivă „lumea și omul sunt două realități inseparabile”; omul și tot ce-l înconjoară sunt elemente ale Universului, făurit de Creator. Antagonismul între Rațiune și Natură este inevitabil, dar rațiunea poartă responsabilitatea pentru identificarea căilor de soluționare a acestei divergențe, afirmă filosoful rus C. Дерябо [19]. Tot atunci, curentul în cauză a fundamentat necesitatea unei platforme morale noi de relaționare a omului cu natura, impulsionând reorientarea principiilor de dezvoltare civilizațională.

Ulterior, ideile unității și legăturii strânse dintre om și natură au fost valorificate de teoria și conceptul

de noosferă a lui B. Вернадский [16], care considera că influența umană asupra naturii sporește vertiginos, astfel încât foarte curând omul va deveni o nouă forță geologică, ce va forma noul „chip” al pământului. Noosfera era definită drept o stare specială a biosferei, în care rolul-cheie este jucat de mintea umană. Omul, folosind inteligența, creează o „a doua natură” în plus față de cea existentă. B. Вернадский afirma că biosfera se va transforma treptat în noosferă, prin intermediul gândirii științifice ca fenomen planetar, și astfel va începe coevoluția naturii și societății umane, iar omul în calitate de forță geologică poate și trebuie să reconstruiască în mod fundamental, prin muncă și puterea gândului, viața pe pământ.

Л. Гумилев [18], în lucrările sale dedicate etnogenezei și biosferei, reflecta asupra unor aspecte mai speciale ale relației om-natură, precum apariția etnosurilor pe Pământ și comuniunea acestora cu natura. În baza mai multor cercetări biogenetice ale etnosurilor și etnogenezei, Л. Гумилев descrie mecanismul natural-științific al creării și funcționării popoarelor pe Pământ, și introduce conceptul „*насионарность*”. Acesta este definit drept o dominantă caracterologică, o ambiție interioară copleșitoare (conștientă, dar mai frecvent – inconștientă) de a acționa, orientată spre realizarea unui scop, apariția sau dispariția căreia în cadrul unui etnos sau al unor reprezentanți ai acestuia este nemijlocit corelat cu biosfera. Cercetătorul considera că omenirea ca specie biologică este unică și formează, în acest sens, antroposfera planetei. Particularitățile evoluției etnosurilor sunt strâns legate de transformarea biosferei, definită drept înveliș al Pământului, ce constă din totalitatea organismelor vii și produselor activității acestora, dotate cu proprietăți antientropice. Adaptarea în etnogeneză presupune acomodarea etnosului la mediul înconjurător și se realizează prin formarea unor modele comportamentale noi, ceea ce-i permite lui Гумилев să constate faptul că atitudinea față de mediu este un indicator semnificativ al stadiului de dezvoltare a unui etnos.

Astfel, la baza curentelor filosofice din sec. XIX-XX stau raționamentele privind influența reciprocă și legătura indestructibilă dintre om și natură. În sec. XX, ținând cont de augmentarea crizei ecologice, se intensifică procesul de ecologizare a științei, datorită conștientizării tot mai sporite a responsabilității omului pentru consecințele progresului civilizațional. Spectrul vast al problemelor ecologice condiționează necesitatea unei abordări transdisciplinare, deoarece susține A. Ясвин, la moment o analiză completă nu poate fi efectuată de nici o știință în mod separat [22].

Raportul om-natură prin *prisma psihopedagogică* este studiat pe trei direcții: 1) cercetarea conștiinței ecologice și atitudinii subiective față de natură, 2) studiul siguranței omului în situații dificile și extreme de activitate / de viață, 3) analizarea conse-

cințelor psihoemoționale survenite în rezultatul unor calamități naturale, tehnogene și ecologice. Aspecte precum specificul și dinamica conștiinței ecologice, atitudinea subiectivă a omului față de natură constituie obiectul cercetărilor desfășurate de С. Дерябо și В. Левин [20]. Atitudinea pozitivă a omului față de natură este considerată drept un factor-cheie pentru îmbunătățirea situației ecologice și relației dintre ființa umană și mediu. Percepția subiectivă și atitudinea față de natură este parte componentă a conștiinței ecologice a unui om și a „tabloului lumii” acestuia, nemijlocit influențând comportamentul persoanei în interacțiunea cu natura. Mediul este considerat de acești cercetători ca fiind ceva static, care nu creează probleme sau obstacole în relația cu omul.

A. Ясвин accentuează importanța „reacției de răspuns” din partea naturii în relația om-natură, susținând că doar în prezența unei astfel de reacții, interacțiunea omului cu mediul înconjurător poate deveni comunicare. „Reacțiile de răspuns” din partea mediului pot fi diferite: de la antropomorfe până la geofizice, mecanice [22], anume cele din urmă prezintă un interes deosebit pentru cercetarea noastră. De fapt, ne referim la interpretarea unor fenomene climatice (cutremure, furtuni etc.) drept „reacții de răspuns” din partea naturii. În unele situații, relația de cauzalitate a acestor fenomene este doar construită de conștiința umană și lipsește în realitate. Alteori, mai cu seamă când se produc dezastre ecologice sau tehnogene, „reacția de răspuns” într-adevăr este cauzată de activitatea umană. Astfel, concludem că „reacțiile de răspuns” ca parte componentă a dialogului dintre natură și om, pot fi atât pozitive cât și negative. Iar atunci când „reacția de răspuns” a mediului nu coincide cu așteptările omului, se includ mecanismele psihice de apărare.

Cu toate acestea, o clasificare a resurselor cognitive și afective necesare pentru supraviețuire și stărilor psihologice prin care trece individul în situații extreme de interacțiune cu natura până la moment nu a fost elaborată. В. Душков afirmă cu certitudine că în condiții climatice extreme, un rol important îl are percepția subiectivă a realității, adică reflectarea subiectivă a stării în care se află organismul și a condițiilor determinante la acel moment [21]. Totodată, trebuie să luăm în considerație faptul că situațiile extreme ce rezultă din interacțiunea cu natura nu exercită doar un impact negativ asupra omului, acestea îi pot actualiza resurse interne neașteptate și de regulă, pasive în condiții ordinare.

Pretutindeni, școlile de gândire în filosofie și geografie definesc procesul de relaționare dintre om și natură drept o unitate complexă și dinamică, în care omul are un rol din ce în ce mai pronunțat. Interesul față de conexiunea dintre om și mediul geografic (totalitatea condițiilor naturale) se reliefează în mentalitatea

europăeană încă din antichitate, de pe atunci considerându-se că există o legătură directă între maladiile umane și particularitățile climaterice ale regiunilor geografice. Astfel se explică faptul că în sec. XIX ideile lui Hipocrat revin în actualitate, fiind coagulate într-un nou curent filosofic european supranumit *environmentalism*. Acest curent reprezintă ansamblul tuturor convingerilor conform cărora cea mai mare influență asupra omului o are mediul natural. Mediul înconjurător reglementează strict condițiile de viață a umanității. Comportamentul uman prin prisma acestui curent se axează în totalitate pe adaptarea la circumstanțele create de mediu. Forțele naturii în orice situație sunt considerate independente și schimbătoare, iar comportamentul uman – dependent în totalitate de acestea, afirmă G. Gold [17].

La sfârșitul sec. XIX – începutul sec. XX se conturează o nouă tendință în școala geografică europeană, și anume *determinismul geografic*. Conform acestuia, fundamentarea fiecărei componente a activității umane bazate pe relații de cauză-efect poate fi dedusă din condițiile de mediu. În mare parte, omul este supus influenței forțelor distrugătoare și incontroleabile ale naturii.

La mijlocul anilor '20 ai sec. XX, în Franța se configurează curentul *possibilism*. Adepții acestuia considerau că ființa umană reprezintă elementul activ, dinamic, iar mediul ambiant – elementul pasiv, inert care creează condiții favorabile pentru desfășurarea activității umane, cu alte cuvinte – posibilități.

Adepții curentului *probabilism*, consolidat în anii '50 ai sec. XX, optau pentru un punct de vedere de compromis, considerând că unele condiții naturale sunt mai favorabile pentru activitatea umană, iar altele – mai puțin favorabile. Dilema consta în faptul cum să se decidă care condiții să fie considerate avantajoase și care mai puțin avantajoase.

Curențele descrise mai sus împărțeau viziunea precum că mediul înconjurător este un factor prestabil, o realitate fixă, ignorând impactul profund al activității umane asupra naturii.

Insatisfacția față de conceptele existente și tendința de a descoperi noi principii de relaționare dintre om și mediul de viață au contribuit la dezvoltarea *geografiei comportamentale* în anii '70 ai sec. XX. Arealul subiectelor studiate s-a extins considerabil. Au fost incluse aspectele sociale ale raportului om–natură, preocupările de protecție a mediului, totodată au sporit cercetările interdisciplinare, inclusiv aplicarea metodologiei și metodelor din pedagogie și psihologie. În anii '80 ai sec. XX, relația om–natură a fost marcată de dominarea concepției de „control total” al sistemelor biologice, iar în anii '90 – de dominarea concepției „securității ecologice” [9].

La trecerea dintre secolele XX și XXI, ia naștere concepția „dezvoltării durabile”. În această perioadă

sunt întreprinse măsuri de sporire a rolului educației ecologice în învățământ. Mulți cercetători inițiază diverse mișcări pentru protecția mediului, creând o bază științifică solidă în urma generalizării practicii protecției mediului, evaluării dinamicii dezvoltării relațiilor ecologice în diverse regiuni ale lumii. Conceptul „dezvoltării durabile” presupune un model nou al relației om–natură, promovând respect pentru viață în general și pentru dezvoltarea ei, respect pentru echilibrul ecologic, pentru sănătatea pământului și a sferelor sale și respect pentru progresul societății umane [3].

În preajma anului 2020, „dezvoltarea durabilă” va fi treptat succedată de conceptul modern „dezvoltarea rezilientă”, care presupune nu doar consolidarea rezilienței în accepțiunea sa inițială, ca și caracteristică personală, dar și a rezilienței în accepțiunea sa recentă, definit drept sumă de competențe dobândite în cursul unui proces dinamic și longitudinal, specific nu doar indivizilor, ci și grupurilor și comunităților în ansamblu. În acest context este relevantă elaborarea unor strategii, metode, tehnici de formare sau optimizare a competențelor care să asigure o dezvoltare rezilientă la nivel individual, de grup, comunitar și societal [8].

Concluzii. Treptat, relația om–natură a evoluționat de la o atitudine de superioritate a omului, la una plină de responsabilitate și etică. Este o atitudine ce reflectă cu adevărat rolul nostru în societate, acela al reconcilierii omului cu natura și cu sine însuși, și acela de a crea o lume mai bună pentru toți pământeni.

Evident, omul nu poate renunța la nevoile sale lăsând totală libertate de mișcare celorlalte forme de viață sau conservând planeta pentru viitor, precum este ea astăzi, deoarece nu ar mai putea trăi. Dar nici concepția de care s-a condus până acum că el este stăpânul naturii nu mai este posibil de urmat, dovedindu-se falimentară, prin efectele produse asupra ființei umane. Din atare motive, omul poate și trebuie să-și organizeze viața în armonie cu natura, cu celelalte ființe vii și pentru că este singura ființă rațională, este capabil să găsească soluții de existență pentru tot ceea ce se află astăzi pe pământ.

Societatea actuală, influențată de globalizare, multiculturalism, digitalizare, se confruntă cu o multitudine de provocări la nivel individual, de grup, comunitar și societal. Alături de celelalte discipline academice, atât psihologia, cât și științele educației trebuie să răspundă – într-o manieră promptă, flexibilă și inovativă – situațiilor complexe și schimbărilor rapide, stărilor de criză și evenimentelor catastrofice care pot marca evoluția individului, a comunității din care face parte sau chiar a societății în integralitatea ei [8].

REFERINȚE BIBLIOGRAFICE

1. Bucovală C. *Ecoetica și educația pentru mediu*. Constanța, Mare Nostrum, 2004;
2. Cassirer Er. *Eseu despre om. Introducere în filozofia culturii umane*. București, Humanitas, 1994;
3. Constantinescu N.N. *Învățăminte ale tranziției economice în România*. București, Editura Economică, 1997;
4. Cucuș C. *Pedagogie*. Iași, Editura Polirom, 2002;
5. Drăgănescu D. *Ontologia umană*. București, Editura Științifică și Enciclopedică, 1987;
6. Duțu M. *Ecologie, Filosofia naturală a vieții*. București, Editura Economică, 1999, p. 172-178;
7. Fonari E. *Cultura ecologică a tineretului studios*. In: *Ecologia, Etica, Morala. Materialele simpozionului șt. intern.*, 22 decembrie 2000. Chișinău, „Șearec-com”, 2001, p. 60-61;
8. Hrișuleac A., Ceobanu C.M. (coord.) *Dimensiuni ale rezilienței psihologice. Abordări teoretice și aplicative*. București, Pro Universitaria, 2015. Disponibil la: <http://proiectidsrc.acadiasi.ro>;
9. Manolache C. *Ecologia Socială. Concepții științifice*. In: *Akademios*, 2012, nr. 4 (27), p. 63-67;
10. Pană V., Pană I., Opreșescu C. *Concepții și teorii cu privire la relația om-natură*. In: *Business & Leadership*, Nr. 2, 2008, p. 23-33. Disponibil la: <http://www.ssmar.ase.ro/reviste/2008/vol2/3.pdf>;
11. Pâslaru Vl., Cojocar S. *Pentru o educație eco-estetică*. In: *Artă și Educație Artistică*, 2012, Nr. 1 (19), p. 67-80. Disponibil la: <http://libruniv.usarb.md/publicatie/arta/arta19/Pislaru.pdf>;
12. Sadovei L., Ursu L. *Ecologia, stresul și adaptarea omului*. Chișinău, AȘM, Biblioteca Științifică Centrală „A. Lupan”, 2014, fascicul 16, p. 83-92;
13. Saranciuc-Gordea L. *Conceptualizarea formării competenței de educație ecologică a elevilor în procesul pregătirii inițiale a cadrelor didactice pentru învățământul primar*. In: *Revista de Științe Socio-Umane*, 2012, nr. 3, p. 23-34;
14. Stancovici V. *Filosofia integrării*. București, Editura Politică, 1980;
15. Урсул А. *Становление экологического общества*. Chișinău, Știința, 1992;
16. Вернадский В.М. *Несколько слов о ноосфере*. In: *Успехи современной биологии*, 1994. Т. 18. Выпуск 2, с. 113-120;
17. Голд Дж. *Психология и география: Основы поведенческой географии*, пер. с англ. Москва, Прогресс, 1990;
18. Гумилев Л.Л. *Этногенез и биосфера Земли*. Ленинград, Гидрометгеоиздат, 1990;
19. Дерябо С.Д. *Экологическая психология: диагностика экологического сознания*. Москва, МПСИ, 1999;
20. Дерябо С.Д., Левин В.А. *Экологическая педагогика и психология*. Ростов-на-Дону, Феникс, 1996, с. 190-212;
21. Душков В.А. *География и психология: подход к проблемам*. Москва, Мысль, 1987;
22. Ясвин А.В. *Психология отношения к природе*. Москва, Смысл, 2000.

●.....●

Recenzenți: Ion BOTGROS,
doctor, conferențiar universitar, IȘE.
Oxana PALADI,
doctor, conferențiar universitar, IȘE.